

EKMEK TEKNESİ DİZİSİNDEKİ NUSRET KARAKTERİNDE AHİLİK TEMSİLİNİN ANALİZİ

Kâzım B. ÖZKARDAŞ*
Adalet ÇAKIR** Ali CANÇELİK***

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 12 Aralık 2025, **Kabul Tarihi:** 23 Şubat 2026, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2026, **Atıf:** Özkardaş, Kâzım B. Çakır, Adalet. Cançelik, Ali. "Ekmek Teknesi Dizisindeki Nusret Karakterinde Ahilik Temsilinin Analizi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 26/1 (Mart 2026): 573-601.

DOI: 10.33415/daad.1840905

Öz

Bu çalışmanın amacı, Ekmek Teknesi dizisindeki Nusret karakterinin taşıdığı Ahiliğe dair değerleri, Kültürel Çalışmalar ekolünün temsil yöntemiyle analiz etmektir. Nusret İslâm'ın bir yorumu olan tasavvuf ve Ahiliğin birçok unsurunu üzerinde taşıyan bir karakterdir. Bu yönüyle, senaryolu bir Türk dizisinde dinî göstergelerin açıkça yer aldığı ilk kurgu karakterlerden olma özelliğine sahiptir. Bu unsurlar, Kültürel Çalışmalar ekolünce belirlenmiş iki yöntemle incelenecektir. İlki Ferdinand de Saussure'den hareketle geliştirilen göstergebilimsel yöntem, ikincisi ise Michel Foucault'un öncülüğünde oluşturulmuş söylem analizidir. Bu analizler aracılığıyla Nusret karakteri, modern bir Ahî şeyhi olarak okunmuştur. Bu karakter aracılığıyla icrâ edilen din temsili, günümüz senaryolu Türk dizilerine örneklik teşkil edebilecek özelliklere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Tasavvuf ve Ahilik, Kültürel Çalışmalar, Göstergebilimsel Analiz, Söylem Analizi, Türk Dizisi.

* Sorumlu yazar, Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Kocaeli/Türkiye, kazim.ozkardas@kocaeli.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1596-5708>, Katkı oranı: %40.

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Kocaeli/Türkiye, adalet.cakir@kocaeli.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-0350-2853>, Katkı oranı: %30.

*** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Kocaeli/Türkiye, ali.cancelik@kocaeli.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-6058-826X>, Katkı oranı: %30.

Analysis of the Representation of Akhism in the Character of Nusret in the Series Ekmek Teknesi

Kâzım B. ÖZKARDAŞ*
Adalet ÇAKIR** Ali CANÇELİK***

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 12 December 2025, **Accepted:** 23 February 2026, **Published:** 31 March 2026, **Cite as:** Özkardaş, Kâzım B. Çakır, Adalet. Cançelik, Ali. "Analysis of the Representation of Akhism in the Character of Nusret in the Series Ekmek Teknesi". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 26/1 (March 2026): 573-601.

DOI: 10.33415/daad.1840905

Extended Abstract

The purpose of this study is to analyze the elements related to Akhism in the character of Nusret from the series *Ekmek Teknesi* using the representational methods of the Cultural Studies school. Nusret embodies many aspects of Islam, Sufism, and Akhism. The emphasis placed on his praying and fasting in the first episodes of the series is noteworthy. In this respect, he is one of the first characters in a scripted Turkish series to have a clear religious emphasis. In previous series, figures who prayed were usually portrayed as bigots. Pious and virtuous figures, on the other hand, have appeared in series not for their worship but as people who speak mystical and wise words. Nusret is one of the first scripted Turkish series characters to both worship and possess wisdom. This approach has set an example for subsequent series.

* Responsible Author, Res. Ass., Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Department of Islamic History, Kocaeli/Turkey, kazim.ozkardas@kocaeli.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-1596-5708>, Contribution rate: %40.

** Assoc. Prof. Dr., Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Sufism, Kocaeli/Turkey, adalet.cakir@kocaeli.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-0350-2853>, Contribution rate: %30.

*** Assoc. Prof. Dr., Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Department of Turk-Islam Literature, Kocaeli/Turkey, ali.cancelik@kocaeli.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-6058-826X>, Contribution rate: %30.

Nusret's sufi and artisan nature arouses curiosity about his connection to Akhism. He possesses many virtues mentioned in the futuwwa manuals and found in the Akhis, such as generosity, honesty, attention to quality standards, and compassion in apprentice training. In addition to these, the series makes more explicit references to Akhism through Nusret. A modern version of the apprentice acceptance ceremony in Akhism is performed in the series, and the story of the Akhism-derived expression "pabucu dama atılmak" (to throw one's shoes on the roof) is featured as a scene in the series. All of this provides an opportunity to interpret Nusret as a modern Akhi sheikh.

All of these elements will be examined using two methods defined by the Cultural Studies school. The first is the semiotic method inspired by Ferdinand de Saussure, and the second is discourse analysis based on Michel Foucault. When Nusret's character is examined using the first method, it becomes clear that he carries many elements of Akhism into his life. These are based on his attitudes and discourse rather than on his outward appearance, such as his clothing. Examples of this include Nusret's constant humility, his raising his voice only as a last resort, and his compassionate gaze. He also demonstrates his professional sensitivity through his behavior. He never throws the bread he takes from the oven too high, nor does he place it so low that it gets dusty. When Nusret's language is examined using discourse analysis, the aforementioned attitudes are seen to have been transformed into discourse. Significantly, he addresses even those who are hostile to him as "my child" and uses supportive language even when the other person pushes him to the limit, without showing the slightest sign of regret. Nusret also stands out with his discourse on professional sensitivity. The most important aspect of his profession to him is morality. His sensitivity is demonstrated by his not speaking out about his apprentice's violations regarding money-making, but by seriously warning him about his mistakes concerning morality.

Stuart Hall, one of the important figures of the Cultural Studies school, conceptualized the process from meaning to representation as representation systems. The first of the two systems establishes a connection between things and concept maps, while the second attempts to understand the process by which concepts and language interact. Looking at the character of Nusret through the first representation system, his process from things to concepts carries a sufi weight. For example, money is a means for him to support his family lawfully and to be generous. The priority of tradesmen should not be to make money, but to serve the public. These themes are also addressed in the futuwwa literature created by the Akhis. When the second representational system is considered, it becomes evident that Nusret reflects these concepts in a manner befitting his Sufi character. He conveys all the virtues mentioned through action rather than words.

Keywords: Islamic History, Sufism and Akhism, Cultural Studies, Semiotic Analysis, Discourse Analysis, Turkish Series.

Giriş

Temsil, anlamlı bir şekilde dünyanın tasvir edilmesini ifade eden bir kavramdır. 1950'lerin sonunda kurulan Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi çatısında bir araya gelen araştır-

macıların çalışmalarıyla, kapitalist dünyayı kültürel pratikler üzerinden anlamlandırmaya yarayan bir yöntemle dönüşmüştür. Merkeze başkanlık yapan Stuart Hall'a göre iki ana temsil sistemi vardır. Bunların ilki, şeyler ve kavram haritaları arasında irtibat kurarken diğeri kavram haritalarının dile aktarımını sağlar. Temsillerin analizinde ise göstergebilimsel ve söylemsel yöntemler kullanılır.¹

Kültürel pratik türlerinden bir tanesi de senaryolu televizyon dizileridir. Bu yapıtlar, yayımlandıkları zamanın ruhundan temsiller aracılığıyla etkilenmekte ve ona etkiye bulunmaktadır. Bu etkileşim din alanında da görülmektedir. Neil Postman'ın 1985'te yayımladığı *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business* adlı çalışmasında belirttiğine göre buradaki temsiller kendilerini kabul ettirebilir ve bu kabuller dindarlık, güzellik yahut erdeme dair yargılarımızı etkileyecek düzeyde güçlü olabilirler.² Üzerinden kırk yıl geçen bu tespit sanal dünyadaki gelişim hızı dikkate alındığında; ekrandakinin dindarlık, güzellik yahut erdeme dair yargılarımızı etkileyen temel etkenlerden biridir şeklinde revize edilebilir. 2023 yılında yayımlanan *Speculative Television and the Doing and Undoing of Religion* isimli kitabında Gregory Erickson, dini tercihini "hiçbiri" yahut "bir dinî gelenekle ilişkili değil" olarak belirten gençlerin tercihlerindeki etkenlerden birinin televizyon izleme alışkanlıkları olduğunu söylemektedir. Gençler post-insan, yok oluş ve kıyâmet gibi kavramları bu yapıtlar aracılığıyla düşünmektedir.³ Meseleye Türk dizileri özelinde bakıldığında, etki alanının daha geniş olduğu söylenebilir; zirâ Eurodata anketine göre Türkiye, dünyaya ihraç edilen senaryolu dizi içeriği oranlarında %25'le ilk sıradaki ülkedir.⁴ 2018 yılında Türkiye'nin bu sektörden kazandığı para beş yüz milyon Amerikan dolarıdır. Senaryolu Türk dizilerinin Arap dünyası, İsrail hatta Şili'deki etkileri akademik araş-

¹ Detaylı bilgi için bk. Stuart Hall, "The Work of Presentation", *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, ed. Stuart Hall (Londra: Sage Publications, 1997), 13-75; Stuart Hall, "Temsil işi", çev. İdil Dündar, *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, ed. Stuart Hall (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017), 21-99.

² Neil Postman, *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business* (New York: Penguin Books, 1985), 32; Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, çev. Osman Akinhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 30.

³ Gregory Erickson, *Speculative Television and the Doing and Undoing of Religion* (New York: Routledge Press, 2023), 6.

⁴ Detaylı bilgi için bk. Senem B. Çevik, "Turkish historical television series: public broadcasting of neo-Ottoman illusions", *Southeast European and Black Sea Studies* 2/19 (2019), 231.

tırmalara konu olmaktadır.⁵ Sonuç olarak, Türk dizilerinin dünya çapındaki dolaşım hızı ve yoğunluğu insanlar üzerindeki etkisinin artmasını da beraberinde getirmektedir.

Bu güçlü etkiye rağmen, sinema/televizyonlarda İslâm mâneviyatı temelli birçok film/dizi sâir yapıtlara göre daha az izlenmektedir. Buradaki temel sorun, Enver Gülşen'in işaret ettiği üzere din temelli yapıtlarda basit bir didaktizm tuzağına düşülmesidir.⁶ Mesaj kaygısı, insanın sanatta kendinden parçalar arama amacının önüne geçince yapıt, sanattan çok vaaz aracına dönüşmektedir. Halbuki insanlar sanata yaklaşırken kendisine üst perdeden seslenen bir otorite değil, hikâyelerine eşlik edecekleri yoldaşlar aramaktadır. Bu açıdan *Ekmek Teknesi* dizisi, sanatsal değerlerden taviz vermeyecek dinî mesajlarını iletmek hususunda başarılı bir örnektir.

İncelememize konu olan dizi, 2002-2005 yılları arasında ATV ve Show TV'de yüz altı bölüm hâlinde yayımlanmıştır. Dizinin yönetmeni zaman içerisinde değişmiş, sırasıyla Metin Günay, Osman Sınav, Gürsel Ateş, Hasan Kaçan ve Sadullah Şentürk bu görevi üstlenmiştir. Dizinin senaryo yazarları ise Hasan Kaçan, Bahadır Özdenler, Raci Şaşmaz, Elif Aktuğ, Mehmet Turgut ve Ömer Lütfi Mete'dir.⁷ Dizinin baş karakteri Nusret'in Somuncu'nun eşi ve beş kızı ile oturduğu mahallede bir fırıncı dükkânı vardır. Bütün mahalle sakinleri tarafından saygı gören bir kimsedir. Dizi, bu insanların hikâyelerini konu almaktadır.

Dizide çoğunlukla kendisine Nusret denilen Nusret'in mahallenin bütün esnafının, kendi ustası olarak gördüğü bir şahsiyettir. Ayrıca Nusret, dindâr bir karakterdir. Namazlarını kılmakta ve sohbetlerinde tasavvuf kültüründen referanslar vermektedir. Hz. Mevlânâ'dan "Ben ol da bil." nevinden alıntılar ve "Dinimizde bütün mahlukâtı sevme şartı vardır." gibi Yunusvârî ifadeler söylemlerinde yer almaktadır.⁸ Bütün bunlar Nusret'in dindâr ve sufi bir karakter olarak kurgulandığı izlenimini vermektedir. Senaristlerden Hasan

⁵ Bir örnek için bk. Miriam Berg, *Turkish Drama Serials: The Importance and Influence of a Globally Popular Television Phenomenon* (Exeter: University of Exeter Press, 2023), 1-6.

⁶ Enver Gülşen, *Hakikatin Sineması* (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2015), 38.

⁷ Vikipedi, "Ekmek Teknesi", (Erişim Tarihi 1 Aralık 2025).

⁸ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 53. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:52:00-00:53:15; Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 57. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:56:00-00:56:45.

Kaçan, 2015 yılında *Gerçek Hayat* dergisine verdiği bir röportajda bunu açıkça beyan etmiştir.⁹ Nusret karakterinin sūfî, erdemli bir esnaf ve Anadolu Türk'ü bir karakter olması, Ahîlikle irtibatına dair merak uyandırmaktadır. Dikkatle takip edildiğinde dizide Ahîliğe atıf yapan birçok ögenin mevcûdiyeti fark edilmektedir.

Dinî mükellefiyetler, tasavvuf ve Ahîliğe dair unsurlar, kısmen açık ve örtük atıflarla ifade edilmiştir. Bu yöntemin sebebi senaryolu Türk dizileri tarihi incelendiğinde anlaşılmaktadır. İlk yerli dizi 1974 yılında Halit Refiğ'in, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanını aynı isimle uyarlamasıyla televizyonlarda yayımlanmıştır. 1990'ların sonu ve 2000'lerin başı ise dizilerin patlama yaptığı yıllar olmuştur.¹⁰ Ancak bu dizilerde İslâm, hiçbir zaman baskın bir karakter arz etmemiştir. 1989-2002 yılları arasında yayımlanan *Bizimkiler* dizisinin yapımcısının "*Bizimkiler* tamamen laik bir dizidir; çünkü başka dizilerde bazı karakterler Ramazan'da oruç tutarlarken *Bizimkiler* yıllar boyunca Ramazan'ın pidesinin dahi adı geçmeden devam ediyordu." cümlesi dönemin televizyon ruhunu özetleyecek niteliktedir.¹¹ Dolayısıyla *Ekmek Teknesi*, İslâm kültürünün bir ana arter olarak dizilere taşınmasının ilk örneklerinden kabul edilebilir. Yukarıda zikredilen röportajında Hasan Kaçan bu süreci detaylıca anlatmaktadır. Kaçan'a göre Türk dizilerine dindar karakterlerin girmesi, mistik yönü vurgulanan ancak zâhirî, ibadet boyutu gösterilmeyen karakterlerle başlamıştır. *Deli Yürek* dizisindeki Kuşçu karakteri bunun iyi bir örneğidir. Kamuoyunun tepkisini çekmeden insanlara dinî hayata dair kesitler sunma kaygısı bu tavırda etkili olmuştur. Kaçan'ın ifadelerine göre Nusret karakteri tasarlanırken de ibadetlerin gösterilip gösterilmeyeceği tartışma konusu olmuştur. İbadeti vurgulamanın tepki toplayacağı, nihâyet o karakterin hayatının tabii akışı içindeki eylemlerden biri olarak senaryoya dercedilirse karakteri güçlendireceği düşünülmüş ve ibadet sahneleri yazılmıştır.¹² Olağan bir namaz sahnesinin bile bu derece sorgula-

578| db

⁹ Hasan Kaçan, "Ekranada doğru Müslüman'ı göstermeden yanlışını veremeyiz" (Görüşme: Emeti Saruhan, Röportaj, 21 Aralık 2015). <https://www.gercek hayat.com.tr/roportaj/ekranda-dogru-muslimani-gostermeden-yanlisini-veremeyiz/>

¹⁰ Sevilay Çelenk, "Aşk-ı Memnu'dan Aşk-ı Memnu'ya Yerli Dizi Serüvenimiz", *Birikim Dergisi* 256/257 (Ağustos/Eylül 2010), 20-21.

¹¹ Ferhat Zengin, "Dizilerde Dinin Temsili", *Medya ve Din*, ed. Mete Çamdereli vd. (İstanbul: Köprü Kitapları, 2014), 82.

¹² Kaçan, "Ekranada doğru Müslüman'ı göstermeden yanlışını veremeyiz" (Görüşme 21 Aralık 2015).

malardan sonra yazıldığı bir ortamda, dinî ve tarihî unsurların açıkça temsil edilmesi beklenemez.

Bu makalede, Kültürel Çalışmalar'ın temsil sistemi yoluyla Nusret karakterindeki Ahîlik unsurları analiz edilecektir. *Ekmek Teknesi* ve Nusret örneklerinin seçilmesinin birkaç sebebi vardır. Birincisi, *Ekmek Teknesi*'nde Enver Gülşen'in belirttiği didaktizm tuzağına düşülmeden bir din temsilinin yapılmasıdır. Senarist Kaçan'ın belirttiği gibi dinî ritüeller, Nusret karakterinin gündelik hayatının tabii bir parçasıdır. Bu da dizinin mesaj kaygısını ön plana almaksızın bir din temsilinde bulunmasını sağlamıştır. İkincisi ise, Nusret'in hem ibadetlerini yerine getiren hem de ahlâklı ilk Türk dizi karakterlerinden biri olmasıdır. Yeşilçam sinemasındaki yobaz ve sahtekâr hoca temsillerinin mütemâdiyen tekrarlanması, bununla birlikte aksi örneklerin hiçbir zaman temsil edilmemesi, muhtelif ideolojiler yoluyla üretilen dindar insanların kaba ve câhil olduğu ithamını desteklemiştir. Bu sebeple Nusret karakteri Türk dizi tarihinde yol açıcı olmuştur. 2003 yılında ilk bölümü yayımlanan *Kurtlar Vadisi*'ndeki Ömer Candan karakteri başta olmak üzere sonraki yıllarda dindar ve erdemli birçok karakter dizilerde yer almaya başlamıştır.

1. Kültürel Çalışmalarda Temsil

Kültürel çalışmalar, 1950'lerin sonunda İngiliz entelektüel tarihî çalışmalarının içinden çıkarak müstakil hâle gelmiş bir alandır.¹³ Richard Hoggart 1964'te Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'ni kurarken kullandığı isim aynı zamanda alanın adı olmuştur.¹⁴ Merkezin en etkili isimlerinden biri olan Stuart Hall'a göre alanın odak noktası, kültüre dair şeyler aracılığıyla günümüz kapitalist toplumunu anlamlandırmaktır.¹⁵ Bunun gerçekleşmesi, kültür kavramının kapsamının genişletilmesiyle mümkün olacaktır. Kültürel çalışmalar ekibince kültür, ortak anlamlar yahut ortak kavramsal haritalar olarak tanımlanma ve bu kültür paydaşlarınınca değiş tokuş edilebilme şartına bağlanmaktadır.¹⁶ İkinci şarttan ötürü,

¹³ Stuart Hall, *Cultural Studies 1983: A Theoretical History*, ed. Jennifer Daryl Slack - Lawrence Grossberg (Durham ve Londra: Duke University Press, 2016), 5.

¹⁴ Dennis Dworkin, *Cultural Marxism in Post-War Britain: History, the New Left, and the Origins of Cultural Studies* (Durham ve Londra: Duke University Press, 1997), 116.

¹⁵ Hall, *Cultural Studies 1983*, 7.

¹⁶ Hall, "The Work of Presentation", 18; Hall, "Temsil İşî", 27.

“paylaşılan anlamlar” temel vurgulardan birine sahiptir.¹⁷ Bu bakış, şeylerin anlam aktarımının mahiyetine ve buna dair süreçlere odaklanılmasına kapı aralamaktadır. Özetle, anlam ve temsil kültürel çalışmaların iki anahtar kavramı olarak vazedilmektedir.

Stuart Hall’a göre anlam üretimine dair üç yaklaşım vardır: Yansıtıcı, kasıtlı ve inşâcı. İlk yaklaşımına göre dil bir ayna işlevi görmektedir ve gerçeği aynen yansıtmaktadır. *Mimetik* olarak da adlandırılan ve geleneksel sanat anlayışını yansıtan bu yaklaşım modern dönemde eleştirilmektedir. Örneğin bir çiçek resmi çiçeği tam anlamıyla yansıtamaz; çünkü iki boyutludur. Kasıtlı yaklaşım ise eser sahibinin dil yoluyla muhataplarına kendi görüşünü empoze ettiğini düşünür. Hall tarafından bu yaklaşım da aktarımı tek bir şahsa indirgediği ve konuşanı mutlaklaştırdığı için eleştirilmektedir. Hall’un tercihi inşâcı yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre şeylerin sabit bir anlamı yoktur, onları insanlar inşâ eder. Müzik için enstrüman, fotoğraf için makine, resim için tuvalin gerekliliği herkes için aynıdır; ancak önemli olan bunların zâtı değil, anlamı yaratan sembolik işlevleridir.¹⁸

580| db

Temsil ise “Bir şey hakkında anlamlı bir şey söylemek ya da dünyayı diğer insanlara anlamlı bir şekilde tasvir etmek için dilin kullanılması”¹⁹ olarak tanımlanmaktadır. Hall temsili sadece somut bir anlamın sunumu olarak değil, anlam ve aktarım süreçlerinin hepsine eşlik eden bir yöntem olarak anlamaktadır. Temsilin anlam üretimine dâhil olması; temsil edilen şey hakkında kullanılan kelimeler, anlatılan hikâyeler, ona dair hissedilenler ve değerler aracılığıyla gerçekleşir.²⁰ Zikredilen bütün bu unsurlar, ötekinin o şeye dair temsiline anlam üretiminde başat bir rol oynamaktadır. Hall’un vazettiği değiş tokuş sürecinin en temel aracı olan dil de temsil yoluyla işlemektedir. Dil kapsamına giren yazılar, görüntüler, notalar, işaretler, jestler ve bütün iletişim kanalları ne olduklarından çok neye hizmet ettikleriyle sürece dâhil olurlar. Kendi başlarına net bir anlamları yoktur, önemli olan anlamları karşılayan semboller olarak gördükleri işlevlerdir. Bu bakış açısı kültürel çalışma-

¹⁷ Stuart Hall, “Introduction”, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, ed. Stuart Hall (Londra: Sage Publications, 1997), 2-3; Stuart Hall, “Giriş”, çev. İdil Dünder, *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, ed. Stuart Hall (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017), 8-10.

¹⁸ Hall, “The Work of Presentation”, 24-25; Hall, “Temsil İşi”, 34-36.

¹⁹ Hall, “The Work of Presentation”, 15; Hall, “Temsil İşi”, 23.

²⁰ Hall, “Introduction”, 3; Hall, “Giriş”, 10.

ların temsil sisteminin geleneksel bakıştan ayrıldığı noktadır; zirâ şeylerin zâtları itibarıyla bir anlamı barındırdıkları, temsilin ise ikinci planda yer aldığı geleneksel anlayışı ters yüz etmektedir.²¹

Stuart Hall bu görüşler çerçevesinde, iki farklı “temsil sistemi” olduğundan bahsetmektedir. Birincisi, şeyler kümesinin kavram haritalarıyla kurduğu bağlantıdır ve bu, dünyayla bir anlam bağı kurulmasını sağlar. İkincisi ise kavram haritalarımızla dilimiz arasındaki ilişkidir. Dilin, kavramları da ihtivâ eden bir işaretler kümesi olması nedeniyle bu ilişki, işaret setleri arasında karşılıklar inşâ etmeye dayanmaktadır. Burada dilden kasıt iletişimi sağlayan her şeydir. Yalnızca sözlü ve yazılı malzeme değil, elektronik olarak üretilmiş görüntüler, müzik notaları ve nesneler de dilin kapsama alanındadır.²² Bu noktada “aynı dili konuşmak”, incelenen konuya dair benzer bir okuma yapmak anlamına dönüşmektedir.²³ Sonuç olarak şeyler, kavramlar ve dilin de dahil olduğu işaretler kümesi arasındaki ilişki, temsilin temelidir.²⁴ Bu sürecin en önemli özelliklerinden biri de anlamın sabitlenme ihtimalinin ortadan kalkmasıdır; zirâ kültür içerisinde aynı döngü sonsuza dek devam edecektir.²⁵ Bu bakış açısı çalışmamız açısından önemlidir; zirâ günümüzdeki bir yapıtta tarihsel bir olgunun inşâsı bu döngünün sonsuzluğuyla mümkün hâle gelmektedir.

db | 581

Temsilin icrâ biçimleri yanında, mevcut temsillerin incelenme yöntemleri de önemli bir problematiktir. Hall bu konuda göstergebilimsel ve söylemsel analizi iki ana yöntem olarak görmektedir.²⁶ İlki, kaynağını Ferdinand de Saussure’den alırken ikincisi Michel Foucault ile ilişkilendirilmektedir.²⁷ Modern dilbilimin babası olarak kabul edilen Saussure, anlam üretiminin dile bağlı gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu süreç gösteren ve gösterilen adını verdiği iki unsur arasındaki ilişkiye dayanır. İlki form (kelime, fotoğraf, yapıt vb.) diğeri ise arka planındaki fikirdir. Saussure’e göre bu ilişki dinamik olduğundan anlamın sabitlenmesine imkân yoktur.²⁸ Bu fikir,

²¹ Hall, “Introduction”, 4-5; Hall, “Giriş”, 12-13.

²² Hall, “Introduction”, 1; Stuart Hall, “Giriş”, 7.

²³ Hall, “Introduction”, 4; Hall, “Giriş”, 11.

²⁴ Hall, “The Work of Presentation”, 19; Hall, “Temsil İşi”, 28.

²⁵ Hall, “The Work of Presentation”, 23; Hall, “Temsil İşi”, 34.

²⁶ Hall, “Introduction”, 6; Hall, “Giriş”, 14.

²⁷ Hall, “The Work of Presentation”, 15; Hall, “Giriş”, 24.

²⁸ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual Yayınları, 1998), 108-116.

Hall'ın inşâcı yaklaşımında temel alacağı düşüncelerden biri olacaktır. Ayrıca Saussure dili *langue* ve *parole* olmak üzere iki parçaya ayırmıştır. İlki dilin kurallar bütünü iken ikinci kısım bireysel konuşma ve söze dökmeye karşılık gelir.²⁹ Özellikle ikinci kısım, dilin kültürle kesişimini dikkate almayı gerektirmektedir. Hakkında yapılan birçok eleştiriye rağmen zikredilen iki odak, Saussure'ü kültürel çalışmaların kaynaklarından biri hâline getirmiştir.

Saussure'ün teorisi, göstergebilim (*semiology*) disiplininin kuruluşuna da zemin hazırlamıştır. Yukarıda belirtildiği üzere bütün kültürel nesneler bir anlam aktarım aracıdır, dolayısıyla hepsi bir dil olarak okunmayı beklemektedir. Bu perspektif çok çeşitli alanlarda inceleme yapmaya olanak tanımaktadır. Örneğin Roland Barthes spor alanındaki incelemesinde; icrâ edilen arenanın yapısı, sporcu ve izleyici kitlesinin ekonomik sınıfı ve spor esnasındaki vücut hareketlerinden anlam üretmektedir.³⁰ Bu yaklaşımda kelimeler ve görüntüler, hatta nesnelerin kendisi de bir anlam üretim aracıdır ve inançlar, kavramsal çerçeveler ve toplumun değer sistemleri sürece etki etmektedir.³¹

582 | db

Söylem yaklaşımında ise dilin bireysel kullanımı kültürel incelemelerde malzeme olarak ele alınır. Michel Foucault bu yolla, insanların bir kültür içerisinde kendilerini anlama keyfiyeti ile birlikte sosyal, bireysel ve ortak anlamların farklı dönemlerde üretilme keyfiyetini keşfetmek istemiştir. Bunun temsil bakımından önemi ise Foucault'un dilden ziyâde söyleme odaklanmasıdır. Ona göre söylem dilden öte, belirli bir tarihsel anda belirli bir konu hakkında bir dil sunan ifade grubudur. Bu tanım söylemin yalnızca dille ilgili olmadığını, pratiklerin de işin içerisine dâhil olduğunu göstermektedir. Söylem hiçbir zaman tek bir metin, ifade yahut kaynaktan oluşmaz, her zaman bol miktarda metinde ve birçok davranış şeklinde kendisini gösterir. Bütün bunlar söylem kavramının kapsamına dâhil edildiğinde, anlamın da söylem içerisinde var olduğu sonucu çıkar. Özetle, Foucault'un yönteminin kilit noktası tarihselleş-

²⁹ Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, 44.

³⁰ Roland Barthes, *Çağdaş Söylenler*, çev. Tahsin Yücel (İstanbul: Metis Yayınları, 1996), 11-20.

³¹ Hall, "The Work of Presentation", 31-39; Hall, "Temsil İş'i", 42-53.

tirmektir. Ona göre mutlak bir doğru yoktur, şeyler sadece belirli tarihsel dönemlerde doğru olarak kabul edilirler.³²

Söylem analizi yöntemi Foucault dışındaki birçok araştırmacı tarafından kullanılmış ve geliştirilmiştir. Örneğin Teun A. Van Dijk, Ruth Wodak ve Norman Fairclough eleştirel söylem analizi isimli bir metod geliştirmiştir.³³ Bu metod, Türk dizileri incelemelerinde de kullanılmaktadır.³⁴ Ancak bu çalışmada Hall'ın temsil sistemi kullanılacağından onun etkilendiği isim olan Foucault'un söylem görüşleri esas alınacaktır.

2. Nusret Karakterinin Ahîlik Temsili

2.1. Nusret Karakterinin Göstergebilimsel Analizi

Nusret karakterinin göstergebilimsel analizine, 13. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar faaliyet göstermiş Ahîlik teşkilâtının anlayış ve davranışlarının Nusret karakterindeki temsiliyle başlamak gerekmektedir. Güncelin günceldeki temsilini icrâ ettiği için *Ekmek Teknesi*, bir tarih dizisi olma iddiası taşımaz; ancak tasavvuf tarihi ve Ahîlikten birçok ögeyi bünyesinde barındırmaktadır. Nusret'in tavırları, konuşmaları ve mahalle esnafının ona karşı hürmeti düşünlüğünde modern bir Ahî şeyhü's-şüyûhu izlenimi doğurmaktadır.³⁵ Kendi yaşlıları dâhil bütün mahalle esnafının ona "baba" diye hitâbı ve zorlu bir durumla karşılaştıklarında Nusret'in bir sığınak olması ve onlara yardım etmesi ilk göze çarpan noktalardır; ancak Ahîlik temsiline dair daha spesifik örnekler de mevcuttur. Bir bölümde Nusret, mahallenin işsiz gençlerine muhtelif esnafın yanında

³² Detaylı bilgi için bk. Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022), 33-105.

³³ Detaylı bilgi için bk. Teun A. van Dijk, "Critical Discourse Analysis", *The Handbook of Discourse Analysis*, ed. Deborah Schiffrin - Deborah Tannen - Heidi H. Hamilton (Oxford: Blackwell Publishers, 2003), 352-371.

³⁴ Bir örnek için bk. Betül Karakoyunlu, "Seküler, Dindar ve Akışkan Dindar Kimliğin Kendini Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerinden Üretimi: Kızılıcak Şerbeti Örneği", *Eski-yeni* 50 (Eylül 2023), 747-768.

³⁵ Ahî teşkilâtının fütüvvet derecelerinde şeyh, bir sanat erbabı arasında seccade sahibi olan kişiye verilen isimken şeyhü's-şüyûh da bu şeyhlerin tabi oldukları en üst makamdır. Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 101; Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 59; Harun Yılmaz, "Şeyhüşşüyûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019).

iş bulmuş ve onları bizzat teslim etmiştir. Bu esnada gençler önce ustalarının elini öpmüş, sonra da Nusret tarafından önlükleri giydirilmiştir.³⁶ Beş dükkân ayrı ayrı gezilerek yapılan bu tören, adeta Ahîlikteki yola girme merasimlerinin modern bir versiyonudur. Çıraklığa başlangıç merasimi olarak tasarlanan bu etkinliklerde çırak abdest alarak ve nasûh tevbesiyle heyetin önüne gelir, içi şerbet dolu kadehi alır ve kendisine söylenen giriş yeminini tekrar eder. Bundan sonra ustasının elini öper. Ustası ona bazı sözler telkîn ettikten sonra beline fütüvvet kuşağı bağlar.³⁷ Saussure'ün terminolojisine göre Nusret'in gençleri ustalarına teslim etmesi, ustaların elini öpmeleri ve Nusret'in onlara önlük giydirmesi gösterenler; bunun Ahîlikteki karşılıkları ise gösterilenlerdir.

Nusret doğrudan Ahîlere de atıf yapmıştır.³⁸ “Pabucu dama atılmak” deyiminin kaynağını anlatırken “Eskiden bu esnaf loncalarını teşkil eden Ahîler, bir esnaf yanlış bir iş yaptığında onun pabucunu damına atıp cümle âleme duyururlarmış ki insanlar bir daha bu yanlış adamla teşrîk-i mesâide bulunmasın.”³⁹ demiştir. İlerleyen bölümlerde Nusret'in çıraklığından ayrılarak kendi dükkânını açan Naîm, pideyi on gram fazla yaptığı için çırağına tokat atar ve geçici işitme kaybına sebep olur. Çırak Nusret'e durumu arz edince Nusret, Naîm'in dükkânına gelir ve ona iki tokat atar. Sendeleyip yere düşerken ayakkabısı ayağından çıkan Naîm'in ayakkabısını alarak dama fırlatır. Bunu gören Celal de “Ahâli! Bu rezilin pabucu dama atıldı. Esnaflığı beş paralık etti. Beş parası olan bu rezile selam vermesin. Dükkânına almasın. Duyan duymayana söylesin.”⁴⁰ demiştir. Bu örnekte gösteren-gösterilen arasındaki bağlantı daha açıktır; ayrıca Saussure tarafından *parole* olarak isimlendirilen bireysel söze dökmeye de temsil kuvvetlendirilmiştir.

³⁶ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 12. Bölüm”, *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:20:30-00:30:20. Ekmek Teknesi'nin 11. bölümü, dizinin resmî YouTube kanalına sehven 12. bölüm olarak yüklenmiştir.

³⁷ Ebubekir Aytekin, *Tarihten Günümüze Fütüvvet ve Ahîlik* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018), 124-126.

³⁸ Fatih Günaydın, *Toplumsal ve Dini Değerlerin Görsel Medyada Sunumu Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme -Ekmek Teknesi Dizisi Örneği-* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 106.

³⁹ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 45. Bölüm”, *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:57:00-00:58:15.

⁴⁰ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 78. Bölüm”, *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:49:00-00:51:00.

Nusret karakterinin göstergebilimsel analizi için filmin çekildiği mekân da önemlidir. *Ekmek Teknesi*, mahalle hayatını yansıtan bir dizidir ve İstanbul'un Üsküdar ilçesinin Kuzguncuk semtinde çekilmiştir. Kuzguncuk farklı din, dil ve etnik arka planların bir mozaiğidir.⁴¹ Dizin çekildiği tarihler arasında ve günümüzde camii ve kilise bitişik binalarda bulunmakta, sinagog ise bu ikisine iki yüz metre uzaklıkta yer almaktadır. Dolayısıyla muhtelif din mensuplarının bir arada yaşadığı ve yardımlaştığı bir mahalle görünümü arz eder. Örneğin camiye yardım toplanırken kilise mensupları onlara maddî yardımda bulunmuştur.⁴² Mahalledeki bu hoşgörü ortamı dizide de bir gösteren olarak temsile katkıda bulunmuştur. Suzan karakteri mahalleye dışı olarak gelir ve Celal kendisine âşık olur. Tanışma aşamasında Suzan'ın Hristiyan olduğunu öğrenir. Beraber Nusret'i ziyarete gittikleri bir sahnede Celal, Suzan'ın Hristiyanlığını şikâyet edince Suzan, "Sizin dininizde başka dinden insanları sevebilme özgürlüğü var mı?" diye sorunca Nusret, "Ne özgürlüğü! Bütün mahlukâtı sevmekle mükellefiz." demiştir. Suzan, Celal'in dinî vecibelerini tek tek sayarak yerine getirip getirmediğini sormuş, o da olumlu cevap veremeyince Nusret, "Celal, seni müslümanlığa dâvet ediyorum." diyerek tebessüm etmiştir.⁴³ Nusret'in buradaki birleştirici tavrı iki aşamalıdır. Birincisi, kendi çocuğu gibi sevdiği Celal'in bir Hristiyanla evlenmesine müsaade etmesidir. İkincisi ise, Suzan'ın Hristiyanlığına değil kendi müslümanlığına odaklanarak, temsilin yalnızca sözle değil fiille olacağını nükteli bir tavırla beyan etmesidir. Nusret'in ötekiye hoşgörü ve kişinin kendi nefsinin muhâsebeye dair güçlü vurgusu, onun tasavvuf perspektifinden meselelere yaklaşım biçimiyle beraber çekildiği mekânın diziye etkisine de işaret etmektedir.

Nusret'in ve ailesinin dış özellikleri de onun fikir dünyasını yansıtan göstergelerdir. Nusret bulunduğu çevrede farklı olarak görülen bir karakterdir; ancak bu farklılık onun kıyafetleri yahut dış görünüşüyle ilgili özelliklerinde saklı değildir. Orta yaşlı ve ekonomik olarak alt-orta sınıfa mensup bir esnafın giyeceği kıyafetler giymektedir. Nusret, namaz kılan ve dinî hassasiyetlere sahip bir kimsedir; ancak bu durum onun ailesindeki kadınların kıyafetinde

⁴¹ Harika Karavin, "Translating Kuzguncuk: A Site of Tolerance and Solidarity", *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)* 3 (Ağustos 2015), 462.

⁴² Hürriyet, "Cami, kilise ve sinagogun aynı sokakta olduğu Kuzguncuk havadan görüldü" (Erişim 29 Kasım 2025).

⁴³ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 57. Bölüm", 00:56:00-00:59:45.

görülmemektedir. Beş kızından hiçbirisi başörtülü değildir, karısı Ayhan da dışarıya çıkarken başörtüsünü saçlarını tamamen kapamayacak şekilde takmaktadır. Nusret ise bu konuda onlara hiçbir uyarı yapmamakta, diğer insanlara yaklaşımındaki ahlâk temelli söylemi onlara karşı da uygulamaktadır. Bu durum, *Giriş* kısmında zikredildiği üzere dizinin çekildiği konjonktürden kaynaklanma ihtimâline bağlanabilir. Bütüne bakıldığında, dinî mükellefiyetlerin kişinin sorumluluğunda olduğu, yerine getirmeyenlere karşı diğerlerinin cezâ veya kınama ile tecrit gibi bir hakkının olmadığı, sevgi ve müsâmaha ile yaklaşım ilkesine vurgu da güçlü bir ihtimaldir.

Nusret'in ayırıcı göstergeleri ise tavırlarında saklıdır. Kendisine müşteri, arkadaş hatta düşman olarak gelen kişilere her zaman nezaketle muâmele etmekte ve bir problem yaşıyorlarsa onu çözmek için uğraş vermektedir. Cengiz, Ruhi, Kirli ve Celal'in tefecilere borç yapması üzerine Nusret bütün mahalle esnafını yanına alarak adamlara gitmiş ve meseleyi çözmüştür. Burada kendi yakınlarını değil, zalim olsalar bile karşı tarafın da hakkını ve îade-i itibârını gözetken teklifler sunmuştur. Nusret'in bu sahnedeki hareketleri onun yaşantısına dair ipuçları sunmaktadır. Bu kişilere merâmını sakince ancak "Biz ekmeği aslanın ağzından alır çakalın ağzına bırakmayız." gibi kesin cümlelerle anlatmış ve "evlâdım" diyerek hitap etmek suretiyle iletişim kanallarını açmıştır. Konuşma esnasında bacak bacak üstüne atmak gibi üstünlük göstergesi olarak algılanacak tarzda eylemlerden kaçınıp vakarlı bir duruş sergilemesi de bir gösteren olarak düşünülebilir. Ancak tefecilik gibi illegal bir mesleği yapanların bu dilden anlamayacağını düşünmüş, adamların ofislerinin önüne bütün mahalle esnafını toplayarak korkmalarını sağlamıştır. Nusret'in tehdit metodunun bile birlikten geçmesi, onun Ahilik teşkilâtının tasavvufun tevhit anlayışından beslenen birlik ruhunun bir göstergesi olarak okunabilir.⁴⁴

Nusret'in tavırlarındaki başat özelliklerinden biri de insanlarla münasebetinde her zaman olumlu yönleri odaklanması, eksiklikler hususunda da yapıcı bir tavır sergilemektedir. Mahallenin gençleri bir şeyleri başardığında onları takdîr etmekten çekinmemekte, olumlu yönlerini derinleştirmeleri için onları teşvîk etmektedir. Bunun aksine tavırlarda bulunanları da uyarmaktadır. Örneğin Ru-

⁴⁴ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 54. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:44:00-00:50:00.

hi, Nusret'in dükkânına gelerek mahalledeki bazı olaylardan şikâyet edince üzerine Nusret, "Ruhi Efendi sen niye hep rezillikle uğraşıyorsun? Başka işin gücün yok mu?"⁴⁵ demiştir. Burada ince bir imâ vardır; zirâ Ruhi Efendi güzel bakmadığı için güzeli görememekte, hep olumsuzluklara odaklanmakta ve kişilerin ve meselelerin kötü taraflarına dikkat etmektedir. Halbuki Ahîlik geleneğinde bunun yasak olduğuna dair vurgular vardır. İlk Türkçe fütüvvetnâme olan Yahyâ b. Halîl el-Burgâzî'nin eserinde şu uyarı mevcuttur: "Ayıpları araştıran fütüvvet değmez. Allah Teâlâ'nın bir adı Settâr'dır ve fütüvvet ehline Settâr sıfatlı olmak gerek."⁴⁶ Seyyid Hüseyin el-Gaybî'nin de birinin ayıbını örtmenin fazîletlerinden bahsetmesi, literatürün genelinde bu temanın işlendiğini göstermektedir.⁴⁷

Nusret'in Ahîlikten beslenen ahlâkı tabii olarak mesleğine dair hassasiyetlerinde de ortaya çıkmaktadır. Çırağı Naîm, Nusret'in nakit paraya sıkıştığı bir anda "Usta, gel süpermarketlerle ben konuşayım. Zaten hepsi ekmeği bizden almak için can atıyorlar." deyince Nusret, "Biz bugüne kadar ekmeğimizi satılığa çıkarmadık çok şükür."⁴⁸ cevabını verir. Nusret'in buradaki çekincesi, ekmeğin sofraya girmesine uygun olmayan bir biçimde satışından ya da bayatlatılarak israf edileceğinden kaynaklanmaktadır. Nusret, yüz altı bölümlük dizi boyunca ateşten alıp tezgâha aktardığı ekmeklerini hiçbir zaman yüksekte fırlatmayarak ona mübarek bir nimet muâmelesi yapmıştır. Ayrıca hiçbir zaman ekmeği tozun temas edeceği bir seviyeye koymamıştır. Bu gösterenlerle temsil edilen, Nusret'in ekmeği nân-ı azîz (azîz ekmek) olarak görmesidir.⁴⁹

Nusret'in tasavvuf ve Ahî geleneğinden beslenen ve onları referans alan tavırlarını, söylem analizi yöntemiyle incelemek daha

⁴⁵ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 9. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:12:00-00:12:30.

⁴⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgazi Ve 'Fütüvvetname'si", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953 -1954), 122; Yahyâ b. Halîl el-Burgâzî, *Fütüvvetnâme: Fütüvvet Kardeşliğinin Esasları*, sad. Mehmet Can Yalçın (İstanbul: İBER Yayınları, 2023), 69.

⁴⁷ Mehmet Şeker, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri: Gaybî'nin "Muhtasar Fütüvvet-Nâme'si"* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 226.

⁴⁸ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 13. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:12:40-00:13-15.

⁴⁹ Nân-ı azîz tamlaması Osmanlı'da ekmek için kullanılan ifadelerden biriydi. Detaylı bilgi için bk. Kübra Tolak, "Osmanlı'da Ekmekçi Esnafı: İhlaller ve Cezalar", *Ekmek Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015), 245.

faydalı olacaktır; zirâ senaristler Nusret'in ağzından birçok hikmetli sözü izleyicilere aktarmışlardır.

2.2. Nusret Karakterinin Söylem Analizi

Nusret'in Ahiliğe dair vurguları söylemlerine de yansımaktadır. İlk olarak, onun ailesi tarafından Ahilik düsturlarıyla yetiştirildiği üstü kapalı olarak diziye dercedilmiştir. Bir sahnede un eksiğinden dolayı ekmek çıkaramayacağı kaygısından dolayı, "Yüz yıldır bu fırından ekmek çıkmadığı olmadı."⁵⁰ diyerek iç geçirirken, dükkânı büyüklerinden tevarüs ettiğini ve onların da aynı hassasiyete sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu ve bunun gibi "Babamdan, dedemden böyle gördüm."⁵¹ sözleriyle kendisini yüz yıllık bir silsileye bağlayarak tarihselleştirmesi, Ahilikteki devamlılığın dizi içindeki bir ürettiği olarak algılanmalıdır.

Nusret'in önemseydiği düsturların başında esnafılık âdâbı gelmektedir. Birçok unsuru barındıran esnafılık âdâbına göre meslek, bir rızık kapısı olmanın ötesinde topluma hizmetin bir vesilesidir. Nusret karakteri de bu anlayışa sahiptir. Kayınbiraderi Cengiz'in öldüğünün sanıldığı bir sahnede, cenaze evinin telaşesi olacağını, annelerinin üzüntüsünden dolayı bir şey yapamayacağından, kızlarına işlerle ilgilenmeleri gerektiğini bildirir. İçlerinden birinin, "Bugün de (dükkânı) açmasan olmaz mı baba?" tepkisine, "Milleti ekmezsiz mi bırakacağız kızım?"⁵² cevabını verir. Bu söz, meslek anlayışının temelinde rızık endişesi değil, halkın ihtiyacını giderme sorumluluğunun önceliğini göstermektedir. Zirâ aksi olsaydı kazanca, kâra dair bir vurgu replikte yer alırdı. Ayrıca Nusret bu ifade biçimiyle müşterilerine de kıymet verdiğini belli etmektedir. Türkçe'de "...siz bırakmama" kalıbının genellikle sevgi ifade eden cümlelerde kullanılması da Nusret'in odak noktasını göstermektedir. Ebeveynlerin çocuklarını ilgisiz yahut parasız bırakmaması ve çiçeğin susuz bırakılmaması gibi ifade kalıpları bu hususa örnek olarak verilebilir.

Nusret'in parayla olan ilişkisine dair daha doğrudan mesajlar veren sahneler de mevcuttur. Celal, Cengiz ve Kirli karakterleri bir köfte tezgâhını çalıştırmak üzere işe başlarlar. Celal Nusret'e, "Ara-

⁵⁰ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 1. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:06:35-00:06:45.

⁵¹ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 54. Bölüm", 00:46:00-00:47:00.

⁵² Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 25. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:20:00-00:20:20.

ba ufacak bir şey, bu kadar insanı geçindirmez.” deyince Nusret, “Evlâdım, rızkı araba vermeyecek Allah verecek.”⁵³ diyerek nükteli bir cevap verir. Nusret’in cevabı yine tasavvufî arka planını ortaya koymaktadır; zirâ bu anlayışta her eylemin mutlak fâili Allah’tır ve nimetlere ulaştıran yollar O’nun tayîn ettiği vesîlelerdir. Bu vesîlelerin mutlaklaştırılması Allah’ın lâıyıkıyla tevhid edilememesi anlamına gelmektedir.

Ahîlik geleneğinin literatürü olan fütüvvetnâmelerde de daha çok kazanmanın yolları değil; insanlara hizmet etmenin, helal para kazanmanın ve cömertliğin ehemmiyeti şiddetle vurgulanmıştır. Örneğin *Burgâzî Fütüvvetnâmesi*’nde ahî olmanın yedi gerekliliğinden üçü cömertlik, helal kazanç ve terk-i dünyadır.⁵⁴ Ahîler, kazancını meşrû yollardan temîn etmeyi yeterli görmemiş, terk-i dünyâyı da bir esnafılık görevi addederek önceliğin para kazanmak olmadığı ilkesine sarılmışlardır. Cömertlik ise fütüvvet kavramının oluşumundan beri ondan ayrılmayan bir haslettir. Henüz bir mastar ve kavram olarak vazedilmemişken, anlam küresinin elemanlarının yeni yeni oluşmaya başladığı Câhiliye döneminden itibaren cömertlik, fetâyla beraber anılmıştır.⁵⁵ İlk zâhid-sûfiler eliyle kavramsallaşan fütüvvette de başta gelen temalardan biri olmuştur. İlk kitâbü’l-fütüvvenin yazarı Sülemî, kavramın kapsamını çizerken kardeşinle malını paylaşmak, misafire ikrâmı ve ziyafet vermeyi sevmek, garip-leri sevmek gibi temaları âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler ve sûfilerin sözlerinden deliller getirerek işlemektedir.⁵⁶ Cömertlik, fütüvvetnâmelerin de en çok işlediği hasletlerdendir. Örneğin *Burgâzî*, ahîde bulunması gereken şartları açıklarken ilk sıraya cömertliği koymaktadır. Açıklamalarında zikredilen, “Ahîye iki dünyada da cân-ı gönülünden cömert olması gerekir. Yâni dünyada cömertlik yap-sın, ahirette de cömert olsun.”⁵⁷ sözleri, cömertliğin sadece bu

⁵³ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 10. Bölüm”, *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:34:00-00:34:30.

⁵⁴ *Burgâzî, Fütüvvetnâme*, 78-81.

⁵⁵ Detaylı bilgi için bk. Kâzım Berkay Özkardaş, *Câhiliye Döneminde Fütüvvet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 64-74.

⁵⁶ Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî, *el-Futuvve*, thk. İhsân Zennûn es-Sâmîrî - Muhammed ‘Abdullâh el-Kadhât (Umman: Dâru’r-Râzî, 1422/2001), 16-19; Ebu Abdurrahmân Sülemî, *Kitabü’l-Fütüvve / Fütüvvet Erdemleri: Fütüvvet Ehlinin Ahlakı ve Yolu*, çev. Selim Güzel (İstanbul: İBER Yayınları, 2023), 42-46.

⁵⁷ *Burgâzî, Fütüvvetnâme*, 81.

dünyâya taalluk eden bir ahlâk değil âhirete de uzanan bir erdem olduğunu beyân etmektedir.

Esnaflığın âdâbına dâhil olan başka düsturlar da Nusret tarafından serdedilmektedir. “Esnaf adam yaptığı işin en iyisini yapar. Kendi yemediğini başkasına yedirmez. Esnaf adamın müşterisi velînimetidir. Esnaflığın mânâsı halka hizmet etmektir. Altın bileziğiniz yoksa, paranız pulunuz olsa da bir ömür mesut olamazsınız.”⁵⁸ diyerek bir dizi erdeme vurgu yapmıştır. Bu repliklerde geçen özellikle iki husus, fütüvvet-Ahîlik geleneğinde de işlenmektedir. Birincisi Nusret’in “Kendi yemediğini başkasına yedirmez.” sözleridir. Halka hizmetin önceliği yanında hizmetin niteliğindeki yüksek standart, Ahîlerin de gözettiği bir husustur. Teşkilât kendisine bağlı esnaf zümrelerini bu standartlar doğrultusunda teftiş etmiş gerektiğinde de müeyyideler uygulamıştır. Meselâ fırıncıların ekmeği kontrol edilerek çiğ, siyah, ekşimiş, eksik yahut bozuk olduğu takdirde ta’zir edilerek bir akçe cerime alınmaktaydı.⁵⁹ Başına bir külah geçirilerek dolaştırılması, falakaya yatırılması ve kulağından mihlanması da diğer cezalardandır.⁶⁰ Hataların devamı hâlinde ise kişi yolsuz ilân edilirdi. Yolsuzluk, kendisine hammadde satılmaması ve kahvehâneler gibi toplantı mekânlarına alınmaması kabilinden sosyal tecrit uygulamalarına maruz kalması anlamına gelmekteydi.⁶¹ Nusret’in telkinlerinde Ahîlik ilkeleri ile paralellik arz eden ikinci husus, “Esnaflığın mânâsı halka hizmet etmektir. Altın bileziğiniz yoksa, paranız pulunuz olsa da bir ömür mesud olamazsınız.” ifadeleridir. *Burgâzî Fütüvvetnâmesi*’nde geçen, ahîye bir meslek ve sanatın gerekliliği, aksi takdirde fütüvvetin kendisine uğramayacağını bildiren ifadeler, Nusret’in fütüvvet ehliyle aynı tavırdadır olduğunu göstermektedir.⁶²

Nusret’in konuşmaları ayrıca onun “tedrîcilik” esasını gözettiği eğitim metoduna dair fikir vermektedir. Şahsî ve toplumsal şartları dikkate alınarak kişiye sorumluluklarının öğretilmesi anlamına ge-

⁵⁸ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 11. Bölüm”, *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:08:20-00:08:50. Ekmek Teknesi’nin 12. bölümü, dizinin resmî YouTube kanalına sehven 11. bölüm olarak yüklenmiştir.

⁵⁹ Yaşar Çalışkan, *Ahîlik Kitabı: Ahîlik Teşkilâtı, Tarihçesi, Bir Fütüvvetname Metni* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020), 63.

⁶⁰ Tolak, “Osmanlı’da Ekmekçi Esnafı: İhlaller ve Cezalar”, 251-252.

⁶¹ Ali Acar, “Toplam Kalite Anlayışında Ahilik İş Ahlakının İncelenmesi”, *V. Uluslararası Ahilik Sempozyumu* (Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2019), 1/75.

⁶² Burgâzî, *Fütüvvetnâme*, 82; Gölpınarlı, “Burgazi Ve ‘Fütüvvetname’si”, 125.

len tadrîcin, ilâhî ve nebevî yönü bulunmaktadır.⁶³ Nusret de öncelikle muhatabının, kendisi ve mesleğiyle ilişkisini yüksek bir ilke yani işini en iyi yapma düstûru üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Aşama aşama bunun pratiklerini anlatmıştır. Daha sonra da muhatabının ötekiyle münâsebetini, bütünü parçası olmasındaki anlamı vurgulama yoluna gitmiştir. Müşteriyi velînimet bilmek ve halka hizmet bu yoldaki temel prensiplerdir. Bu zorlu eğitim sürecinde parayla, meta ile ilişkilerinin çıkmazlarını onlara göstermeye çalışarak mutluluğu yanlış yerde aradıklarına dair kesin uyarılarda bulunmuştur. Çünkü Yûnus Emre'nin de "Düriş kazan yi-yüdü bir gönül ele getir/Yüz Ka'be'den yigrekdür bir gönül ziyareti"⁶⁴ mısralarında ifade ettiği üzere hakîki mutluluk, fütüvvet ehline yakışır bir tavırla kendinden çıkarak ötekini görmek; onun mutluluğu ile saâdete ermekdir.

Nusret'in esnaflığa dair hassasiyetlerinden bir diğeri de isrâfın engellenmesidir. Müşterilerini tanıyarak onların istek ve ihtiyaçları arasındaki gelgitleri ile yüzleştirmiş ve ihtiyaçlarından fazlasını, ekmeğin isrâf olacağı düşüncesiyle satmamıştır. Bir bölümde zengin bir müşteri, Nusret'e jest yapmak amacıyla dükkândaki bütün ekmekleri satın almak ister. Nusret ise çırağına, "Naîm, hanımefendiyeye üç ekmek sar." der ve kendisine dönerek "Burada satın alınacak kadar değil, karın doyuracak kadar ekmek satıyoruz hanımefendiciğim."⁶⁵ demiştir. Bu hassasiyet Ahîlikte de mevcuttur. İhtiyaçtan fazla üretmemek, tüketimde israftan kaçınmak, kâr oranlarını sınırlamak gibi ilkeleri ahlâkî prensip olarak vazetmiş, bunu da narh nizamnâmeleri ve kanunnâmeler aracılığıyla resmîleştirmişlerdir.⁶⁶ Ayrıca *men-i israfat* isimli bir uygulamaya da girmişlerdir. Amaç ekonomiyi dengede tutmaktır. Kâr oranlarını dengelemek de zikredilen amaçla beraber şahısların aşırı zenginleşmesini önlemeye yöneliktir. Örneğin mübâdele ile uğraşan esnaf ve tüccar zümreleri için tanınan kâr haddi %5 ile %15 arasında sınırlandırılmış, daha yüksek oranlara ciddi yaptırımlar getirilmiştir.⁶⁷ Buna ek olarak,

⁶³ Talip Türkan, "Tadrîc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/265.

⁶⁴ Yûnus Emre, *Divan-ı İlâhiyât*, haz. Mustafa Tatçı (İstanbul: H Yayınları, 2014.), 519.

⁶⁵ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 31. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:59:00-01:00:00.

⁶⁶ Yusuf Ekinci, *Ahîlik* (Ankara: TürkMetal Yayınları, 2011), 99.

⁶⁷ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), 44-47.

Nusret'in bu ifadelerdeki söylem biçimine bakıldığında ise, yanlış engellemek için kesin bir tavır takındığı; ancak bunu muhatabını kırmadan yapmaya çalıştığı görülmektedir. Kadının siparişi üzerine ona hiçbir açıklama yapmadan çırağına kaç ekmek vereceğini söylemesi, dükkânının bazı prensipler çerçevesinde idare edildiğini beyân etmek içindir. Sonra kadına dönerek yaptığı açıklamada “hanımefendiciğim” diyerek hitabı, hikmetli bir dille merâmını açıklaması ise hassasiyetlerini en kibar dille ifade etmek istediğini göstermektedir. Çizgilerini koruması ve bunu letafet ve nezâketle yapması da yine onun sûfî kimliğini tebellür etmektedir.

Çırak yetiştirmek, Nusret'in mesleğinin bir parçasıdır. Ona göre iyi bir esnaf olmanın şartı önce çırak olmak, işi ehlinden öğrenmek yâni çekirdekten yetiştirmektir.⁶⁸ Nusret, atalarından tevârus ettiği fırıncılığın usûlünce devamını temîn için bir halef yetiştirmek istemiş; Naîm gibi babası olmayan bir yetimi küçük yaştan itibaren yanında işe almıştır. Onu her zaman evlâdı gibi görmüş, “Dua et, Allah Hz. İbrahim’e gökten koç indirdi. Erkek evlâdım yok, mecburen seni keserdim.”⁶⁹ sözleriyle onu taltif etmiştir. Nusret'in çırak eğitiminde önemseydiği ilk mesele ahlâk eğitimidir. Naîm'e işle ilgili meselelerde her zaman merhametle yaklaşmış; ancak ahlâka taalluk eden hatalarında sert bir dille uyarmaktan çekinmemiştir. Mahallede terzilik yapan ve güzelliğiyle erkekleri etkileyen Necibe'nin evine takım elbise ölçüsü vermeye giden Nusret, Naîm'in, “Necibe ablanın evi nasıl güzel mi?” sorusu karşısında hiddetlenerek “Evlâdım, namusuyla bir başına yaşayan bir kadının evinin nesini merak ediyorsun?” diye çıkmış ve çırağını “Benim çıraklığımı yapacaksan adam gibi adam olacaksın.”⁷⁰ diyerek azarlamıştır.

Nusret, mahallenin diğer gençlerinin de terbiyesiyle ilgili bir esnaftır. Onun gençlere yaklaşırken önemseydiği mevzu yine ahlâktır. Örneğin her gece kahvehânede anlattığı hikâyelerle ahâlîyi eğlendiren Heredot Cevdet isimli karakter, bir keresinde hikâyeye ilgili sorulan soruya cevap verememiş ve Naîm'den Nusret'i kahvehâneye çağırmasını istemiştir. Kahvehâneye gelince soruyla muhatap olan Nusret, “Bu suâlinize ancak dükkânda cevap verebilirim.” demiş ve herkes Nusret'in peşinden fırına gitmiştir. Dükkânda

⁶⁸ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 11. Bölüm”, 00:09:10-00:09:20.

⁶⁹ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 13. Bölüm”, 00:18:05-00:18:15.

⁷⁰ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 2. Bölüm”, *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:31:45-00:32:30.

herkes heyecanla cevabını beklerken, o tek kelimeyle, “Bilmiyorum.” demiştir. İçlerinden biri, “Baba, bilmediğin bir şey için niye bizi ayağına kadar getirttin?” diye sitem edince de “Bilmediğiniz bir şey için beni ayağınıza kadar getirdiğiniz için.”⁷¹ cevabını vermiş ve büyüklerin küçüklerin ayağına gitmesinin uygun olmayacağını bu özlü dersle göstermiştir. Buradaki dil (Hall’ın dil kapsamına dâhil ettiği her şey) önemlidir; zirâ çırak Naîm kendisini çağırmaya geldiğinde düşüncesini sitemli bir şekilde ifade edebilirdi. O vakit, sadece bir kişi öğrenmiş olacaktı. Ayrıca Naîm bunu diğerlerine aktardığında, Nusret’in şahsına yapılmış saygısızlıktan dolayı sitemkâr olduğu zannına kapılmaları muhtemeldi. Nusret bütün olumsuz ihtimalleri bertaraf ederek hem şifahi ve hem de hal diliyle maksadını ortaya koymuştur.

Çırak eğitimi fütüvvetnâmelerin de en temel konularındandır. Razavî ve Seyyid Gaybî fütüvvetnâmelerinde, çırak/müritlerin teşkilâtındaki üstlerine tam anlamıyla itaat etmelerinin gerekliliği, Ahlîliğe kabul töreninde vurgulanan temalardandır.⁷² Ancak, ustaların sorumluluğu çıraklardan daha büyüktür; zirâ onları yetiştirmek zor bir iştir. Bu sebepten ötürü Ahlîlik Teşkilâtı resmî düzenlemelere gitmiş, çırak alımının sayı sınırını esnafın isteğine bırakmadan kendisi tayîn etmiştir.⁷³ Çırak eğitim sürecinde ahlâk, hiyerarşik olarak Ahlîlikte en üst basamaktadır. Burgâzî’de fütüvvetin değmediği kişiler bahsinde şehvetine yenik düşen ve kadınlara gammaz gözlerle bakanlar yer almaktadır.⁷⁴ Câfer-i Sâdık’a atfedilen fütüvvetnâmede ahînin nâmahreme karşı gözünün bağlı olması gerektiği belirtilirken, *İzzî Fütüvvetnâmesi*’nde de dostlara şehvet gözüyle bakmamak ve eğri nazarlı olmamak fütüvvetin şartları arasında zikredilmiştir.⁷⁵

Nusret diğer insanlara yaklaşırken de Ahlîliğe yakışır bir tutum takınmıştır. Düsturlarının başında komşularını rahatsız etmemek vardır. Dizinin henüz ilk sahnesinde bu temanın işlenmesi, Nusret karakterinin hangi ilkeler üzerine kurgulandığını göstermektedir.

⁷¹ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 1. Bölüm”, 00:39:50-00:42:10.

⁷² Şeker, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahlîlik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri: Gaybî’nin “Muhtasar Fütüvvet-Nâme”si*, 219-223; Seyyid Muhammed Razavî, *Fütüvvetnâme-i Kebîr*, çev. Nedim Aydın (İstanbul: İBER Yayınları, 2023), 93-95.

⁷³ Aytekin, *Tarihten Günümüze Fütüvvet ve Ahlîlik*, 213.

⁷⁴ Burgâzî, *Fütüvvetnâme*, 69; Gölpınarlı, “Burgazi Ve ‘Fütüvvetname’si”, 122.

⁷⁵ Seyyid İzzî-i Mervî - Nişaburlu Attâr, *İzzî ve Attâr Fütüvvetnâmeleri*, haz. Ömür Ceylan (İstanbul: İBER Yayınları, 2023), 44; Câfer es-Sâdık, *Câfer es-Sâdık Fütüvvetnâmesi*, haz. Saffet Sankaya (İstanbul: İBER Yayınları, 2023), 73.

Çırac Naîm sabah dükkânı açarken yağlanmamış kepenkler ses çıkarır ve komşulardan birini uyandırır. Adamın cama çıktığı esna da Nusret de dükkâna gelmiştir. Adam durumdan muzdarip olduğunu kaba bir dille ifade edince Nusret'in tepkisi kabalıkla mukabele etmek değil, nazıkçe özür dilemek olmuştur. Ayrıca, daha önce kepenkleri yağlamasını söylediği çırağını da tekrar uyarmıştır.⁷⁶ Nusret'in kavram dünyasını dile aktarımı, tasavvufî kavram dünyasının temsiline iyi bir örnektir; zirâ tasavvuf yolculuğunun başlangıcı kimseyi incitmemektir. Ayrıca, insanlara ezâ ve cefâ vermeme temasına fütüvvetnâmelerde de sıkça rastlanmaktadır. Fütüvvet ehlinin özelliklerini sıralarken Burgazî, "Üzerinde kimsenin hakkı bulunmama", Seyyid Hüseyin el-Gaybî "komşulara iyilik etme", Razavî ise "komşulara iyilik etme ve fenalıklarına tahammül etme" esaslarını zikretmektedir.⁷⁷

Nusret'in insanlarla ilişkisinde hassasiyet gösterdiği hususlardan bir diğeri de (çırac ve gençlerin eğitiminde olduğu gibi) ayıpları örtmesidir. Cengiz ve Kirli ikilisi, Nusret'in kızı Mehpâre'nin kurban için aldığı koyununu, kaçtı bahanesiyle alıkoyup bir kasaba satarlar. Akabinde köfte arabalarına işgâliye bedelini ödemedikleri gerekçesiyle zabıta el koyar. İşgâliye bedelinin koyunun parasına denk düştüğünü fark ettiklerinde ise aralarında fısıltıyla konuşarak Nusret'in yanından ayrılırlar. Durumu hem Nusret hem de orada bulunan kızı Sonnur fark eder. Sonnur'un hayretle, "Baba yoksa?!" sözüne Nusret, "Ayıp gördün mü kafanı çevireceksin. Bak Hay'dan gelen Hû'ya gitti."⁷⁸ diyerek karşılık verir. Halk arasında çabasız elde edilen bir şeyin kolayca elden çıkacağını anlatmak üzere darb-ı mesel olarak kullanılan bu ifâdenin, Nusret'in söylem biçimi ile hikemî, hakîkî anlamı tebellür eder: Âlemdeki her şeye Hayy olan Allah hayat vermiştir ve yine her şey O'na doğru gitmektedir. Nusret söylemiyle, sûfilerin tevhîd merkezli âlem ve Yaratıcı münâsebetine dâir yaklaşımlarını hatırlatırken, dolaylı yoldan ayıp örtme erdeminin dayandığı yüksek irfanı da anlatmış olur.

Ayıp ve kusurları örtmek fütüvvet ehlinin ahlâkıdır. Fütüvvetin bir teşkilât hâline gelmesinde elçilik görevi üstlenen, aynı zamanda Sühreverdiye isimli tarîkın pîri olan Şihâbeddîn Sühreverdî, *Fütüv-*

⁷⁶ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 1. Bölüm", 00:04:40-00:05:09.

⁷⁷ Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, 101-103.

⁷⁸ Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 14. Bölüm", *YouTube* (28 Ekim 2015), 00:39:05-00:39:20.

vetnâme-i Digerî'de şöyle demektedir: "Fütüvvet (sahibi kişi) gözü-nü müslüman kardeşlerinin ayıplarına yumar, başını önüne eğer, kendi davranışını kendi zamanının aynası yapar."⁷⁹ Nusret'in ayıp görünce kafayı çevirme telkîni, fütüvvetnâmelerde kaydedilen başını önüne eğme tavsiyesiyle paralellik arz etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Ekmek Teknesi dizisinde Nusret karakteri ile zaman, mekân, fikrî arka plan ve günümüz konjonktürü gibi unsurlar hesaba katılarak Ahîliğin temsili başarılı bir şekilde icrâ edilmiştir. Dizinin temsil konusundaki başarısını artıran iki unsur vardır. Birincisi, din temelli sanat yapıtlarında sıkça görülen didaktizm tuzağına düşmeden, dînin hayatın olağan akışı içerisindeki bir unsur olarak gösterilmesidir. Bu yöntem, dîni, kahramanının hayatına dâhil ettiği için insanların onda kendinden bir parça bulmasına kapı aralamıştır. Dolayısıyla vaaz aracına dönüşen yapıtlardan daha etkili olmuştur. İkinci unsur ise senaristlerin düşünsel arka planı tarihî, fikrî ve sosyolojik anlamda özümsemesidir. İslâm'ın bir yorumu olan tasavvuf ve tasavvufun irfân ve ahlâk umdeleri üzerine inşâ edilen Ahîliğin temel düşünceleri, tarihsel izdüşümleri ve günümüz Türk toplumuna nasıl uyarlanabileceği üzerine düşünüldükten sonra dizi karakterleri kurgulanmıştır.

Stuart Hall'ın kültürün anlam üretim ve kültür mensupları arasında değiş tokuş edilmesiyle oluştuğuna dair tanımı perspektifinden bakıldığında, *Ekmek Teknesi*'nde tasavvuf ve Ahîliğe dair anlamların güncel hayata uygun biçimde inşâ edildiği ve izleyiciye (yani benzer kültür mensuplarına) aktarıldığı görülmektedir. Bu inşâda temel vurgu ahlâk alanındadır. İsrâr, cömertlik, helal kazanç, iffet, dürüstlük, hoşgörü ve merhamet gibi ahlâkî değerler; tasavvuf ve Ahîlik zâviyesinden yorumlarla ortaya konulmuştur. Ayrıca Nusret'in vurgusunun dînin bireysel boyutlarından ziyâde toplumsal olana odaklandığı görülmektedir. O kimseye namaz kılması, oruç tutması yahut başörtüsü takması için bir teklif ve telkînde bulunmamakta; ancak kendisi bunları yaparak çevresindekilere örnek olmaktadır. Yukarıda zikredilen hasletler ise onun hem hayatı ya-

⁷⁹ Hasan Kâmil Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/40-41; Şehâbeddin Sühreverdî, *Fütüvvetnâme-i Digerî: Fütüvvet: Mahiyeti, Kaynağı ve Erkânı*, çev. Tahir Uluç (İstanbul: İBER Yayınları, 2023), 47.

şama biçimi hem de söyleminin konusudur. Sonuç olarak kültür içerisindeki anlam değiş tokuşunda, dînin ibadet boyutuna taalluk eden meselelerde fiilî, ahlâkî meselelerde ise hem sözlü hem fiilî yöntemi benimsemesi anlamına gelmektedir. Bu minvalde, Stuart Hall'ın temsil sistemlerine göre de Nusret'in analizi yapılabilir. Hatırlanacağı üzere ilk temsil sisteminde şeyler ile kavramlar arasındaki irtibat ele alınırken ikincisinde kavram haritamız ve dil (ifadeye araç olabilecek her şey) ilişkisi incelenmektedir. Nusret'in kavram haritasının oluşumunda dikkati çeken nokta, bunu atalarından, dedelerinden devralmasıdır. Onlardan öğrendiği kavramları, kendi zamanının ruhuna uyarlamış ve çevresindekilerin eğitimini bu yolla gerçekleştirmiştir. Eğitim metodu da yine bu kavramlara uygun olarak inşâ edilmiştir. İkinci temsil sistemi olan kavram haritaları ve dil/ifade biçimleri arasında da yüksek oranda bir tutarlılık söz konusudur; zirâ Nusret yukarıda zikredilen erdemleri hayatına tatbik etmiş, dinî ve ahlâkî normlara göre çevresinde yanlış gördüğü hal ve hareketlere önce müsâmahe ve merhametle yaklaşmış, haddi aşanlara hafif şiddetli bir sertlik göstermiş ve onların doğruyu bulacağına delâlet eden tek harekette af yolunu tutmuştur. Dilin inşâsı yalnızca tavırlarında değil, sözlü iletişiminde de görülmektedir. Nusret çok konuşmamış; ancak yerinde konuşarak insanlar nezdindeki bilgi karakterini muhafaza etmiştir. Onlara bağırarak için her yolu denemiş; ancak hiçbir çıkış kapısı kalmadığında bu yola başvurmuştur. Nusret genellikle bir mesaj verirken kuru bir dil yerine tahkiye üslûbunu tercih etmiş, bu yolla muhatabının anlamasını kolaylaştırmıştır.

Ekme Teknesi dizisindeki Nusret odaklı temsilin günümüz dizileri için de örnek olması umulmaktadır. Son yıllarda Türk dizilerinde dinî/tarihî temsiller de yoğun olarak görülmekte ve birçok tartışmaya sebebiyet vermektedir. Bu diziler zengin muhafazakâr hayat, günümüz tarikatlarının işleyiş ve yaşam biçimi ve muhafazakâr-seküler aşkı ve çatışmaları gibi konular üzerinden ilerlemektedir ki hepsinin ortak noktası ülkemizdeki sinir uçlarına dokunan sahneler barındırmasıdır. Bu tutum tepkilere de kapı aralamıştır. Örneğin Kızıl Goncalar isimli dizideki temsiller üzerine gerek İslâmî camiadaki gazeteler gerekse de vakıf/dernekler açıklama yapma zorunluluğu hissetmiş ve dizi RTÜK tarafından toplumun millî ve

manevî değerlerine aykırılık gerekçesiyle idarî para cezasına çarptırılmıştır.⁸⁰

Din temsiliinde bulunan günümüz Türk dizilerinde ise muhafazakâr-seküler ikiliği başta olmak üzere çeşitli karşıtlıklar rijit bir şekilde işlenmektedir. Örneğin Kızıl Goncalar dizisinde kızların okutulmaması meselesi işlenirken Zeynep karakterinin mensup olduğu tarikatın mürşidi kızların okutulmasına karşı çıkmakta, onun karşı kutbunda yer alan Suavi karakteri de kapalı kızların okullara girememesini savunmaktadır. Buna isyan eden Zeynep de “Olan hep kızlara oluyor, ne farkınız var?” demektedir.⁸¹ Bu temsil örneklerine Kızılçık Şerbeti’ndeki kolonya tartışması örnek verilebilir. Seküler bir çevreden gelen Doğa, eve gelen muhafazakâr misafirlerine kolonya tutmuş, onlar da kolonyanın alkollü olup olmadığını sormuştur. Doğa bu soruyu anlamsız bulunca “Alkol dinimizde haram, ha içmişsin ha eline sürmüşsün.” cevabını almıştır.⁸² Temsilin rijit karşıtlıklar üzerinden icrâ edilişi, söylemlerde de görülmektedir. Kızılçık Şerbeti’nde karşıt kutuplarda yer alan karakterler aracılığıyla “Allah razı olsun” ile “Teşekkür ederim”, “Selâmunaleyküm” ile “Naber” ve “Hamd olsun” ile “Teşekkürler, iyiyim” ifâdeleri ayrıştırıcı göstergeler olarak lanse edilmektedir. Dizideki seküler karakterler, din menşeli bu cümleleri câmi yahut esnaf jargonu olarak değerlendirmektedir.⁸³

db | 597

Bu temsil tarzında iki ana problem mevcuttur. İlki, dizinin çekildiği toplumun dinle kurduğu ilişkinin güncel durumunun derinlemesine analiz edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde şehirli müslümanlar arasında kız çocuğunun okutulmasını tartışan yahut kolonya sürmeyen müslümanların oranı yok mesabesindedir. Bunların bir kısmı hakîkatte İslâm’ın meselesi olmayıp müslümanların yaşadığı toplumun siyâsî ve içtimâî tercihlerini din üzerinden icrâsının neticesidir. Kolonya örneğindeki gibi meseleler ise aslî olmayıp tamamen tâlî konulardır. Öte yandan bunlar kamuoyunun zamanında tartıştığı ve hayatın akışı içerisinde bir standarda bağla-

⁸⁰ BBC News Türkçe, “Kızıl Goncalar dizisi neden tartışma yarattı?” (Erişim 1 Aralık 2025).

⁸¹ Sibel Serpil Aydos, “Türkiye’deki Politik Kutuplaşmanın Kızıl Goncalar Dizisinde Temsili”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 12/41 (Aralık 2024), 450.

⁸² Karakoyunlu, “Seküler, Dindar ve Akışkan Dindar Kimliğin Kendini Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerinden Üretimi: Kızılçık Şerbeti Örneği”, 760.

⁸³ Karakoyunlu, “Seküler, Dindar ve Akışkan Dindar Kimliğin Kendini Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerinden Üretimi: Kızılçık Şerbeti Örneği”, 757-758.

dığı konulardır. Ayrıca bu tavır toplumsal anlamda zararlıdır; zirâ dizilerde mutedil örneklerin gösterilmeden aşırı uçların işlenmesi, ötekiyle tanışma fırsatı bulamamış kişilerce, bunların karşı cenahta ciddî anlamda tartışıldığı izlenimi yaratmaktadır. Halbuki Türkiye’de, dinî/tasavvufî grupların vakıflar aracılığıyla birçok özel okul açtığı bilinmektedir. Özetle, *Ekmek Teknesi*’nin çalışma boyunca zikredilen düşünsel arka plan hâkimiyeti ve günümüz konjonktüründeki temsil yollarını arama çabası günümüz Türk dizilerine örnek olmalıdır.

İkinci problem ise kurulan karşıtlıkların temsil icrâsında görülmektedir. “Allah razı olsun” ve “Teşekkür ederim” cümlelerini salt karşıt kutup söylemleri olarak ele almak, farklı ideolojik görüşlere sahip insanlar arasındaki geçişlilik ve iletişime imkân tanımamak anlamına gelmektedir. Halbuki Nusret, “Selâmunaleyküm” diyene “Aleykümselâm”, “Merhaba” diyene “Merhaba” diyerek karşılık veren bir karakterdir. Hayatın akışı içerisinde karşıtlıkları temel alarak yaşayan insanların varlığı da bir realitedir ve bunların temsili de mümkündür; ancak sadece bunların temsili sanatın çok boyutluluğuna aykırıdır. Günümüz dizilerinde yalnızca bu karşıtlıklar temsil edilirken *Ekmek Teknesi*’nin geçtiği mahallede hem bu tarzda hem de Nusret gibi karakterler mevcuttur. Örneğin Nusret Baba’nın evinin perdesiz olduğu bir âna tesâdüf eden Ruhi, Nusret Baba’ya karşı bunun edepsizlik olduğunu imâ edince Nusret Baba, “Ar kıçta başta değil gözde olacak.” demiş ve cevâmiu’l-kelîm yoluyla konuyu kapatmıştır.⁸⁴ Bütün bu karakterlerin bir yapıtta yer alması hayatta karşıtlıklar ve uyumların farklı tonlarda yer aldığını gösterir; ancak sadece karşıtlıkları göstermek hayatı karikatürize etmek anlamına gelmektedir.

Kaynakça

- Acar, Ali. “Toplam Kalite Anlayışında Ahilik İş Ahlakının İncelenmesi”. *V. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*. 1/72-83. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2019.
- Aydos, Sibel Serpil. “Türkiye’deki Politik Kutuplaşmanın Kızıl Goncalar Dizisinde Temsili”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 12/41 (Aralık 2024), 434-460.
- Aytekin, Ebubekir. *Tarihten Günümüze Fütüvvet ve Ahilik*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018.
- Barthes, Roland. *Çağdaş Söylenler*. çev. Tahsin Yücel. İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Berg, Miriam. *Turkish Drama Serials: The Importance and Influence of a Globally Popular Television Phenomenon*. Exeter: University of Exeter Press, 2023.

⁸⁴ Ekmek Teknesi, “Ekmek Teknesi 2. Bölüm”, 00:09:30-00:10:10.

- Burgâzî, Yahyâ b. Halîl el-. *Fütüvvetnâme: Fütüvvet Kardeşliğinin Esasları*. sad. Mehmet Can Yalçın. İstanbul: İBER Yayınları, 2023.
- Çalışkan, Yaşar. *Ahîlik Kitabı: Ahîlik Teşkilâtı, Tarihçesi, Bir Fütüvvetname Metni*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.
- Çelenk, Sevilay. "Aşk-ı Memnu'dan Aşk-ı Memnu'ya Yerli Dizi Serüvenimiz". *Birikim Dergisi* 256/257 (Ağustos/Eylül 2010), 18-27.
- Çevik, Senem B. "Turkish historical television series: public broadcasting of neo-Ottoman illusions". *Southeast European and Black Sea Studies* 2/19 (2019), 227-242.
- Dijk, Teun A. van. "Critical Discourse Analysis". *The Handbook of Discourse Analysis*. ed. Deborah Schiffrin - Deborah Tannen - Heidi H. Hamilton. 352-371. Oxford: Blackwell Publishers, 2003.
- Dworkin, Dennis. *Cultural Marxism in Post-War Britain: History, the New Left, and the Origins of Cultural Studies*. Durham ve Londra: Duke University Press, 1997.
- Ekinci, Yusuf. *Ahîlik*. Ankara: TürkMetal Yayınları, 2011.
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 1. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=tqaiKCdtvmg&list=PLKHGgHqxyT5-ggUQ7vr6udWMPgn-ytXqF>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 2. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=wTCNRTRJ5yA&list=PLKHGgHqxyT5-ggUQ7vr6udWMPgn-ytXqF&index=2>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 9. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=DFclCtxXS1s&list=PLKHGgHqxyT5-ggUQ7vr6udWMPgn-ytXqF&index=9>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 10. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. https://www.youtube.com/watch?v=qig_STpO6Mw&list=PLKHGgHqxyT5-ggUQ7vr6udWMPgn-ytXqF&index=10
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 11. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=5eJODHu75vE>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 13. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=8wkaYfjFgT4>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 14. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=Lty0IL83VeE>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 25. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=Q5PChFw87uw>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 31. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=3Jhs3Xis0fU&list=PLKHGgHqxyT5-ggUQ7vr6udWMPgn-ytXqF&index=31>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 45. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=girhzbGhKgs>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 53. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=mPHLVo5TTx4>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 54. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=f7kJHMMsNEA>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 57. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=3jbYE1zDrDI>
- Ekmek Teknesi, "Ekmek Teknesi 78. Bölüm". *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Ekim 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=sDzif9JFb-k&list=PLXnkGY1ntLjMPJbUtdRRE185L1XUNCwFZ&index=6>
- Emre, Yûnus. *Divân-ı İlâhiyât*. haz. Mustafa Tatçı. İstanbul: H Yayınları, 2014.
- Foucault, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*. çev. Veli Urhan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.

- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Burgazi Ve 'Fütüvvetname'si". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953 - 1954), 76-153.
- Gülşen, Enver. *Hakikatin Sineması*. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2015.
- Günaydın, Fatih. *Toplumsal ve Dini Değerlerin Görsel Medyada Sunumu Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme -Ekmek Teknesi Dizisi Örneği-*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Hall, Stuart. *Cultural Studies 1983: A Theoretical History*. ed. Jennifer Daryl Slack - Lawrence Grossberg. Durham ve Londra: Duke University Press, 2016.
- Hall, Stuart. "Giriş". çev. İdil Dündar. *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. ed. Stuart Hall. 7-21. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Hall, Stuart. "Introduction". *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. ed. Stuart Hall. 1-11. Londra: Sage Publications, 1997.
- Hall, Stuart. "Temsil İşi". çev. İdil Dündar. *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. ed. Stuart Hall. 21-99. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Hall, Stuart. "The Work of Presentation". *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. ed. Stuart Hall. 13-75. Londra: Sage Publications, 1997.
- Hürriyet. *Cami, kilise ve sinagogun aynı sokakta olduğu Kuzguncuk havadan görüntülendi*. Erişim 29 Kasım 2025. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/live-saganak-vurdu-caddeler-gole-dondu-evleri-su-basti-turuncu-ve-sari-kodlu-uyari-verildi-kuvvetli-saganak-alarmi-balkanlar-uzerinden-43036328#post-3>
- Kaçan, Hasan. "Ekranada doğru Müslüman'ı göstermeden yanlışını veremeyiz" (Görüşme: Emeti Saruhan, Gerçek Hayat, Görüşme 21 Aralık 2015). <https://www.gercek hayat.com.tr/roportaj/ekranada-dogru-musulmani-gostermeden-yanlisini-veremeyiz/>
- Karakoyunlu, Betül. "Seküler, Dindar ve Akışkan Dindar Kimliğin Kendini Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerinden Üretimi: Kızılıçık Şerbeti Örneği". *Eskişeni* 50 (Eylül 2023), 747-768.
- Karavin, Harika. "Translating Kuzguncuk: A Site of Tolerance and Solidarity". *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)* 3 (Ağustos 2015), 457-475.
- Mervî, Seyyid İzzî-i - Nişaburlu Attâr. *İzzî ve Attâr Fütüvvetnâmeleri*. haz. Ömür Ceylan. İstanbul: İBER Yayınları, 2023.
- News Türkçe, BBC. "Kızıl Goncalar dizisi neden tartışma yarattı?" (Erişim 1 Aralık 2025). <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4ny8redg17o>
- Özkardaş, Kâzım Berkay. *Câhiliye Döneminde Fütüvvet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Postman, Neil. *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. New York: Penguin Books, 1985.
- Postman, Neil. *Televizyon: Öldüren Eğlence*. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Razavî, Seyyid Muhammed. *Fütüvvetnâme-i Kebîr*. çev. Nedim Aydın. İstanbul: İBER Yayınları, 2023.
- Sâdık, Ca'fer es-. *Ca'fer es-Sâdık Fütüvvetnâmesi*. haz. Saffet Sarıkaya. İstanbul: İBER Yayınları, 2023.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınları, 1998.
- Sühreverdî, Şehâbeddin. *Fütüvvetnâme-i Digerî: Fütüvvet: Mahiyeti, Kaynağı ve Erkânı*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: İBER Yayınları, 2023.
- Sülemî, Ebû Abdîrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-. *el-Futuvve*. thk. İhsân Zennûn es-Sâmirî - Muhammed 'Abdullâh el-Kadhât. Umman: Dâru'r-Râzî, 1422/2001.

- Sülemî, Ebu Abdurrahmân. *Kitabü'l-Fütüvve / Fütüvvet Erdemleri: Fütüvvet Ehlinin Ahlakı ve Yolu*. çev. Selim Güzel. İstanbul: İBER Yayınları, 2023.
- Şeker, Mehmet. *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahlîlik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri: Gaybî'nin "Muhtasar Fütüvvet-Nâme"si*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Tolak, Kübra. "Osmanlı'da Ekmekçi Esnafı: İhlaller ve Cezalar". *Ekmek Kitabı*. ed. Emine Gürsoy Naskali. 245-257. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Torun, Ali. *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Türçan, Talip. "Tedrîc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/265-267. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Vikipedi. *Ekmek Teknesi*. Erişim 1 Aralık 2025.
- Yılmaz, Harun. "Şeyhüşşüyûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/562-563. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. "Sühreverdî, Şehâbeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/40-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Zengin, Ferhat. "Dizilerde Dinin Temsili". *Medya ve Din*. ed. Mete Çamdereli vd. 73-93. İstanbul: Köprü Kitapları, 2014.

